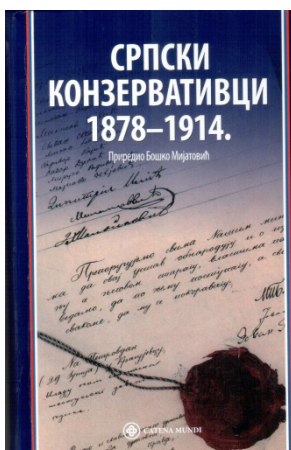

Душан Достанић
Институт за политичке студије, Београд

СРПСКИ КОНЗЕРВАТИВЦИ 1878 – 1914.

Приказ књиге: Бошко Мијатовић (прир.), *Српски конзервативци 1878 – 1914*. Catena mundi, Београд, 2017, 261 стр.

На помен српске конзервативне традиције просечно образован Србин вероватно неће бити сигуран на шта се тачно мисли. То свакако не треба да чуди ако се има у виду полувековна комунистичка диктатура у којој је све што је конзервативно било синоним за назадно, „реакционарно“ или чак фашистичко. У најбољем случају, на конзервативце се гледало као на плаћенике „крупног капитала“ и „владајуће класе“. Самим тим ни конзервативна мисао није деловала као вредан предмет проучавања, јер зашто би се неко уопште бавио превазиђеним мрачњацима или опортунистима? Комунистима је, наравно, много више било стало до тога да своје

револуционарно заузимање власти у Србији покушају да легитимизују, између осталог, и позивањем на наводну српску социјалистичку традицију. У процесу конструкције леви-чарске традиције у Србији било је потребно извесна имена српске историје прећутати, а нека друга, чији интелектуални домети и нису баш били импресивни, прогласити носиоцима аутентичне српске политичке мисли.

Ни након слома комунизма није дошло до ревалоризације конзервативне мисли. Десна мисао је и даље остала сумњива, конзервативизам побркан са шовинизмом, а према идејама људске (интелектуалне) несавршености, неједнакости и хијерархији, ауторитету, реду и закону, традиционализму, континуитету, дисциплини, одговорности и дужности, значају посредничких институција (породице, цркве, школе, војске), политичком скептицизму и органицизму самозвани реформатори и „модернизатори“ били су и остали једнако скептични као и њихови револуционарни предходници. Ова нетрпељивост према конзервативцима као према „кочничарима реформи“ постаје разумљивија када се има у виду да у Србији, између комунистичке и либерално-демократске (политичке) елите, постоји како персонални тако и идејни континуитет. Наравно, није реч о српској спречициности, јер исту појаву Ришард Легутко уочава и у Пољској. Тако је после пада комунизма српска конзервативна мисао остала игнорисана или су се, у најбољем случају, српски конзервативци понекад убрајали међу широко дефинисан круг српских либерала. Сасвим је логично да ће одатле настати невероватна конфузија када је у питању српски конзервативизам, односно да ће се тај појам, како констатује Мијатовић, употребљавати непрецизно и обухватати веома различите људе, покрете и идеје. Да ли се, из тога, може закључити да је у Срба конзервативна мисао остала неразвијена и без јасних контура?

У зборнику који је пред нама, приређивач Бошко Мијатовић тврди да ствари стоје сасвим другачије. Наиме, он каже да се појам конзервативизма у периоду пре Првог светског рата везује за три различита правца: полицијско-биро-кратски конзервативизам из времена кнеза Михаила, војвођански конзервативизам цркве и нотабилитета и конзервативизам Напредне странке након стицања независности Србије. Пре-

ма Мијатовићу једино трећи, напредњачки правац, заслужује да се назове конзервативизмом у смислу у коме се тај појам употребљава у контексту савремене политичке филозофије. При томе је аутор сасвим одређен када је појам конзервативизма у питању. Уместо обичног, позиционог схватања конзервативизма, према коме се овај појам везује за очување тренутног стања, без обзира на то о каквом стању односно о каквим институцијама је реч, аутор се у Предговору надовезује на Квинтоново схватање конзервативизма према коме се конзервативизам темељи на четири принципа: интелектуалној несавршености, политичком скептицизму, традиционализму и органицизму. Речју, Мијатовић прихвата Квинтоново и О'Саливеново одређење према коме конзервативизам представља филозофију несавршености, односно ограничени стил политике. Као што Квинтон ова четири принципа прати у оквиру британске традиције од Ричарда Хукера, преко Хјума и Берка до Мајкла Оукшота, тако и Мијатовић ова четири принципа прати у краћем временском периоду од 1878. до 1914. године или од Милана Пироћанца до Живојина Перића. Према Мијатовићу, српски напредњаци су делили са европским конзервативцима важне упоришне тачке: веру у несавршеност људске природе и природну неједнакост ума и карактера људи, важност приватног власништва за очување слободе и друштвеног поретка, потенцијалну тиранију већинског одлучивања (9).

Друго је питање да ли је напредна странка била чисто конзервативна, односно колико је, посебно у почетку, била отворена за класичне либералне елементе.¹ Тако и Мијатовић примећује да су међу напредњацима били изражени и либерални елементи, односно да је „комплекс грађанских права представљао либералну компоненту напредњачког програма“. Ови, класично либерални елементи, посебно долазе до изражаја код Пироћанца, на пример у његовом тексту „Уставност“ у коме се среће и снажно просветитељско позивање на

1 „Да закључимо: конзервативизам је постојао у Србији онога времена, али није био посебно конзервативан: делио је поштовање грађанских, индивидуалних права са либерализмом, с тим да је важну улогу придавао држави као инструменту који би, уз разумну владавину, требало да донесе напредак Србије. Ако се баш мора, могло би се закључити да се радило о либералном конзервативизму, односно 'умерено слободоумној политици', како рече Слободан Јовановић“ (22).

разум, науку и напредак. Са друге стране и Мијатовић примећује да се временом, код напредњака, нагласак са питања грађанских слобода помера на „питања државе, законитости, организацију власти и слично“ (10). Напредњаци су барем у првој фази захтевали широка индивидуална грађанска и политичка права, да би доцније, пред растућим радикализмом, све више бивали заинтересовани за механизме помоћу којих би се спречила тиранија већине. Дакле, иако либерална компонента и инсистирање на грађанским правима никада нису нестали, временом су конзервативне теме постале доминантне, што долази до изражаја у промени става према дводомом представништву или у већем наглашавању краљеве улоге у политичком животу. У том смислу би се могло рећи да је напредњачки конзервативизам више изнуђен, него ли урођен. Оно начелно поверење у спознајну моћ разума временом је ублажено, те се на основу живог искуства формирао здрав скептицизам. Другим речима, конзервативни елементи напредњачког програма постали су доминантни тек након испуњења либералних елемената. Ипак, не треба губити из вида да су се поједини напредњаци (Стојан Новаковић, Живојин Перић) и сами називали конзервативцима, односно да су се идентификовали са конзервативним принципима, те да је из Напредне странке 1914. године настала Конзервативна странка, која, истина, није била дугог века.

Према Мијатовићу, напредњачки конзервативизам огледао се пре свега у њиховом залагању за поштовање начела законитости, односно реда и правне државе; пристајању уз ограничену демократију и стабилан државни ауторитет. Ово залагање за ограничену демократију добија свој израз у страху од необузданог партизанства и неумерене партијске борбе, владавине демагога и коначног пада у деспотизам, односно у захтевима да се као противтежа уведе дводомни парламент, те у захтеву за поделом власти између монарха и скупштине, при чему се монарх види као гарант уставности и стабилности. Реч је, дакле, о питањима која се односе на уређење српских институција. Ипак, не треба губити из вида да су у почетку напредњаци (Пироћанац, Милутин Гарашанин) суздржани према идеји дводомног парламента, тако да је и по овом питању њихов конзервативизам плод непосредног ис-

куства. Са друге стране, идеја дводомног парламента била је блиска и Слободану Јовановићу.

У зборнику је садржан двадесет и један текст. Према оцени самог приређивача сакупљени текстови требало би да осликају конзервативну мисао на довољно репрезентативан начин, што ипак не значи да су сви најбољи текстови укључени у овај зборник, већ само да се ондашњи српски конзервативизам може разумети из тих текстова (23). При томе, треба водити рачуна да се не ради о зборнику који искључиво преноси текстове напредњака. Тако се међу ауторима, на пример, налазе и Димитрије Руварац, Божидар Кнежевић и Слободан Јовановић који нису припадали напредној странци. Такође, и по одабиру тема Мијатовићев зборник пружа више него што би се то из Предговора могло закључити. Наиме, у зборнику није реч само о потреби гарантовања грађанских слобода, одржавању стабилности и ограничењу демократије помоћу одређених институционалних механизма. Тако се међу текстовима налазе и врло рафинирана критика (ондашњег) српског парламентарног и страначког живота (Драгиша Мијушковић) и парламентаризма уопште (Гарашанин), као и текстови који са конзервативних позиција говоре о српској спољној политици (Пироћанац). Да је напредњачка спољна политика, пре свега, рачунала са ослањањем на Аустроугарску и била резервисана према Русији ни до сада није било непознато. Ипак, аргументи које су се при томе користили мање су познати. Заправо, ти аргументи могу се на прави начин разумети једино када се посматрају из перспективе напредњачког, конзервативног светоназора. Поред тога, у књигу је уврштен и запањујуће проницљив чланак о југословенском покрету (Јован Б. Јовановић) у коме на видело излази типична конзервативна суздржаност и скепса према високопарним, утопијским пројектима. Тако Јовановић идеју југословенске државе оцењује не само као неоствариву, него и као штетну и опасну по Србију, јер би је одвајала од својих животних интереса и доводила у опасност да, зарад недостижног, изгуби и оно што је достижно (212-213). Такође, чланак „О условима успеха“ Чедомиља Мијатовића не може се посматрати као политички, у ужем смислу речи, јер у њему нема речи о политичкој стабилности, дводомном систему нити о положају

владаоца, него о потреби за „моралним здрављем“, односно о „поштењу као о најбољој политици“. Ипак, ово снажно инсистирање на моралу и личном и професионалном поштењу логично припада идејном свету конзервативизма и њиховом снажном осећају за дужност и дисциплину. Довољно је само сетити се америчког конзервативца Расела Кирка који је за први принцип конзервативизма прогласио веру у постојање трајног моралног поретка. Слично се може рећи и за чланак Димитрија Руварца „Искрена реч српском народу“ у коме, такође, није реч о институционалним питањима, колико о оштрој критици негативних појава међу српским народом и препоручује свештеницима и учитељима (дакле интелигенцији) да саветују народ да се чува напраситости, да буде веран и чуваран, да не троши много приликом сватова, сахрана и слава, да се не граби за господство и не презире свој сталеж, да се не задужује лакомислено, да родитељи децу спремају за живот, сиротиња да се не стиди да иде у службу (74)... Реч је дакле поново о каталогу конзервативних врлина: очувању реда, штедљивости, моралности, дисциплини, поштовању ауторитета, одржавању традиције, умерености и сузбијању сваке необузданости, распојасаности и пермисивизма. Конзервативно схватање односа између реда, традиције и очувања са једне, и снаге и просперитета са друге стране долази до изражаја и у „Писму Реду“ Љубомира Недића. Ово кратко писмо језгровито показује суштину конзервативног схватања органских и еволутивних промена у оквиру једног народа, а насупрот револуционарних и силовитих промена које поништавају сву прошлост и свако мало отпочињу „ново доба“. „Ми све примамо за готово, и увек почињемо изнова, рушећи данас што смо подигли јуче, да сутра опет порушимо оно што данас подигнемо, и живимо тако од данас до сутра“ (147). Уместо тога, правилан пут је пут еволуције. „Такав је општи закон живота, којег је живот народа само једна манифестација: да све тече и развија се поступним мењањем, асимиловањем нових елемената и слагањем нових тековина на раније“ (148).

На овом месту није могуће разматрати сваки појединачни текст који се налази у овом зборнику. Такође, било би сувишно и свако ситничаво пребирање зашто су уврштени једни, а

не неки други чланци или аутори. Најважније је да су у овом зборнику заступљена скоро сва најважнија имена српске конзервативне традиције од Милана Пироћанца, преко Милутина Гарашанина, Божидара Кнежевића, Јована Б. Јовановића, Стојана Новаковића, до Живојина Перића. У том смислу овај зборник доноси нешто заиста ново и Србима поново открива њихову заборављену традицију. Стара је изрека да се љубав и кашаљ не могу сакрити, а она је потврђена и у овом зборнику, односно у Предговору. Приређивач, без сумње, гаји извесне симпатије према српским либералним конзервативцима друге половине XIX и почетка XX века, али одмах треба рећи да та наклоност ни једног тренутка не прелази границе научне објективности. Приређивач није агитатор, већ и због саме чињенице да је текстове које преноси дао без измена, коментара и било каквих интервенција (осим у случају када су дата само нека поглавља једне књиге). Дакле, конзервативизам је представљен својим речима – онако, како је сам о себе видео и по ономе што је о себи мислио. Такође, симпатија коју приређивач гаји према либералном конзервативизму, по нашем мишљењу, заправо представља и једну значајну предност. Ово не само због тога што приређивач нема намеру да се разрачунава са конзервативцима или да их „демаскира“, него и због једноставне истине, да нико боље не може разумети тежње и принципе једног светоназора од онога ко му и сам искрено припада. Према томе, може се рећи да је српска академска јавност добила књигу коју је дуго чекала.

Овај рад је примљен 22. октобра 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. децембра 2017. године.